

Μνήμων

Τόμ. 41 (2024)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΩΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Η δική του Καραϊσκάκη. Μια απόπειρα επαναπροσέγγισης ► ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΛΟΥΚΗΣ, Ο αντιαλιενοτισμός στο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα ► ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Προς όφελος της Αυτοκρατορίας: η διαχείριση της μουσουλμανικής κοινότητας Δοδεκανήσων από τους Ιταλούς (1923-1939) ► ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΗΡΟΥΝΙΑ, Όψεις της εργασιακής και κοινωνικής ζωής των εργατριών στην κλωστούφαντουργία «Μουταλάσκη» κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου ► ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ, Το ζήτημα της προστασίας της μητέρας και του παιδιού σε διεθνείς και περιφερειακές πρωτοβουλίες την περίοδο του Μεσοπολέμου. Ο λόγος των ελληνίδων σοσιαλιστριών ► ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, Η αΐζολική οικογένεια: Διαχείριση προσωπικού και πατερναλιστικές πρακτικές στη βιομηχανία οικιακών ηλεκτρικών συσκευών Ιζόλα, 1951-1977

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ Α. ΒΑΛΧΟΣ, Κυνήγι στη νεότερη Ελλάδα, ένας ιστοριογραφικός άγνωστος ► ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΑΡΑΙΚΑ, Μια αναθεώρηση του «Ο Αναστάσιος Πολυζωίδης και η Ελληνική Επανάσταση», *Μνήμων* 1 (1971), σ. 23-52

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Χρήστος Λούκος, Δημήτρης Δημητρόπουλος, Βασιλική Θεοδώρου, Έφη Αβδελά, Κώστας Τσιμπάκης, Λάμπρος Φιλτούρης, Γεώργιος Α. Ναθαναήλ, Μάνος Αυγερίδης, Μαργαρίτα Λιάγγα

41

ΑΘΗΝΑ 2024

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ. Ο ΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΡΙΩΝ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ

doi: [10.12681/mnimon.41232](https://doi.org/10.12681/mnimon.41232)

Copyright © 2025, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ Ε. (2025). ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ. Ο ΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΡΙΩΝ. *Μνήμων*, 41, 101-124. <https://doi.org/10.12681/mnimon.41232>

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΙΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ
ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ.
Ο ΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΡΙΩΝ*

Σκοπός του άρθρου είναι να παρουσιάσει τη συμμετοχή του Σοσιαλιστικού Ομίλου Γυναικών (ΣΟΓ) σε διεθνείς συναντήσεις και συνέδρια γυναικείων και φεμινιστικών οργανώσεων (σοσιαλιστικών και μη) την περίοδο του Μεσοπολέμου και να αναλύσει τον λόγο που αυτός εκφέρει για την προστασία της μητρότητας και του παιδιού. Ο ΣΟΓ θα αποτελέσει ένα ιδιαίτερο ρεύμα του μεσοπολεμικού φεμινισμού εκπροσωπώντας τη σοσιαλιστική προοπτική του φεμινιστικού κινήματος. Όπως σημειώνουν οι Έφη Αβδελά και Αγγέλικα Ψαρρά, ο ΣΟΓ μπορεί να θεωρηθεί προσωπικό δημιούργημα της Αθηνάς Γαϊτάνου-Γιαννιού.¹ Λειτουργήσε ως πόλος συσπείρωσης σοσιαλιστριών και κομματική σχολή για τις γυναίκες-μέλη του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Ελλάδος (ΣΚΕ). Καθώς η δράση και οι πηγές από τις οποίες αντλεί για να διαμορφώσει τις θέσεις και το πρόγραμμά του δεν έχουν τύχει ενδελεχούς και συστηματικής έρευνας μέχρι τώρα, το άρθρο αυτό επιχειρεί: α) να διερευνήσει τον λόγο που αρθρώνεται στις διεθνείς και περιφερειακές συνδιασκέψεις στις οποίες συμμετέχει ο ΣΟΓ για το ζήτημα της προστασίας της μητέρας και του παιδιού, και να παρουσιάσει τις θέσεις και τις προτάσεις του,

* Το άρθρο αυτό είναι αποτέλεσμα έρευνας στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος «Φεμινισμοί και Πολιτική στα Βαλκάνια την περίοδο του Μεσοπολέμου (1923-1939)» (Αριθμός έργου: 3050). Το ερευνητικό έργο υποστηρίζεται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της Δράσης «2η Προκήρυξη ερευνητικών έργων ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για την ενίσχυση των μελών ΔΕΠ και Ερευνητών/τριών».

1. Έφη Αβδελά, Αγγέλικα Ψαρρά, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Μια ανθολογία*, Αθήνα, Γνώση, 1985, σ. 48.

β) να ανιχνεύσει τις πηγές μέσα από τις οποίες αντλεί επιχειρώντας να συγκροτήσει και να εμπλουτίσει το πρόγραμμά του.

Βασική θέση που υποστηρίζουμε εδώ είναι ότι ο ΣΟΓ διαμορφώνει τις προτάσεις και τις θέσεις του για την προστασία της μητέρας και του παιδιού στο πλαίσιο της αντίληψης των σοσιαλιστικών κομμάτων για την κοινωνική προστασία των πληθυσμών, ακολουθώντας μια πολιτική συμμαχιών με τις άλλες φεμινιστικές οργανώσεις και επιχειρώντας παράλληλα να οριοθετήσει τη σοσιαλιστική προοπτική για την προστασία της μητέρας και του παιδιού από άλλες κινήσεις, εγχώριες και διεθνείς.² Οι προτάσεις του διαμορφώνονται μέσα από τη συμμετοχή του στη διεθνή σοσιαλιστική και φεμινιστική κίνηση της περιόδου, σε συνέδρια και άλλες διεθνείς και περιφερειακές πρωτοβουλίες, αλλά και μέσα από τη δράση του στο εγχώριο φεμινιστικό κίνημα.

Η πρωτοτυπία της μελέτης έγκειται στο γεγονός ότι καταδεικνύει τη σημασία των διεθνών επαφών στη διαμόρφωση των αιτημάτων στην εγχώρια πολιτική σκηνή επιδιώκοντας να συμβάλει στην ευρύτερη κατανόηση των διασταυρούμενων ιστοριών των φεμινισμών της περιόδου (σοσιαλιστικών, φιλελεύθερων),³ μέσα από την περίπτωση του μικρού μεν, με έντονη παρουσία εντός και εκτός της χώρας δε, ΣΟΓ. Η αλληλεπίδραση μεταξύ και διά μέσου των δράσεων των διεθνών και περιφερειακών συναντήσεων των φεμινιστριών του Μεσοπολέμου επιτρέπει τη συνεξέταση της δράσης του ΣΟΓ, αφενός, με την Εργατική Σοσιαλιστική Διεθνή (Labour and Socialist International – LSI), καθώς και με μη σοσιαλιστικές περιφερειακές και διεθνείς πρωτοβουλίες των γυναικείων και φεμινιστικών οργανώσεων, όπως τη Μικρή Αντάντ των Γυναικών (ΜΑΓ).⁴ Με αυτό τον τρόπο το άρθρο επιδιώκει να συμβάλει όχι μόνο στην κατανόηση των σχέσεων μεταξύ των γυναικείων

2. Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ), Αρχείο Νικόλαου Γιαννιού και Αθηνάς Γαϊτάνου-Γιαννιού (Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ.), φάκ. 29, Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού, Σοσιαλιστικός Όμιλος Γυναικών – Αρχές – Επιδιώξεις.

3. Francisca de Haan, «Writing Inter/Transnational History: The Case of Women's Movements and Feminisms», Barbara Haider Wilson, William D. Godsey, Wolfgang Müller (επιμ.), *Internationale Geschichte in Theorie und Praxis / International History in Theory and Practice*, Βιέννη, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2017, σ. 501-536.

4. Για τη ΜΑΓ, τη συνεργασία «αστικών» φεμινιστικών οργανώσεων βαλκανικών χωρών και χωρών της Κεντρικής Ευρώπης, βλ. «Special Forum: The Little Entente of Women: Transnational Feminist Networks and National Politics in Interwar Europe», *Aspasia-International Yearbook of Central, Eastern, and South-eastern European Women's and Gender History* 16 (2022), σ. 1-102.

και φεμινιστικών οργανώσεων, αλλά και στην κατανόηση των φεμινιστικών οργανώσεων της περιόδου διά μέσου της μιας σε σχέση με τις άλλες.⁵

Για την προσέγγιση του θέματος αξιοποιείται ελάχιστα μελετημένο αρχαικό υλικό: το Αρχείο της Αθηνάς Γαϊτάνου-Γιαννιού, το Αρχείο του Στρατή Σωμερίτη (Γραμματέα του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Ελλάδος μετά το 1933), η αλληλογραφία μεταξύ ΣΟΓ και Αθηνάς Γαϊτάνου-Γιαννιού και ο φεμινιστικός τύπος της περιόδου. Το άρθρο αξιοποιεί την εγχώρια ιστοριογραφική παραγωγή η οποία έχει αναδείξει τη δράση και τα αιτήματα του μεσοπολεμικού φεμινιστικού κινήματος,⁶ με αναφορά κυρίως στον Σύνδεσμο για τα Δικαιώματα της Γυναίκας (ΣΔΓ)⁷ και στο αίτημα για παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες. Από αυτή την άποψη η έως τώρα έρευνα έχει αναδείξει τις ιδιαιτερότητες αλλά και τη συνεισφορά του ΣΟΓ μέσα στο ευρύτερο φεμινιστικό κίνημα της εποχής, χωρίς ο ΣΟΓ να έχει αποτελέσει το επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος. Ευρύτερα, η δράση και η ανάπτυξη του σοσιαλδημοκρατικού ρεύματος στην εγχώρια πολιτική σκηνή δεν έχει αποτελέσει θέμα συστηματικής διερεύνησης,⁸ καθώς η προσοχή επικεντρώθηκε στην πορεία συγκρότησης και ανάπτυξης του Σοσιαλιστικού Εργατικού

5. Michael Werner, Bénédicte Zimmermann, «Beyond Comparison: Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity», *History and Theory* 45/1 (2006), σ. 38.

6. Βλ. ενδεικτικά Έ. Αβδελά, Α. Ψαρρά, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα*, ό.π. Έφη Αβδελά, «Οι γυναίκες, κοινωνικό ζήτημα», Χρήστος Χατζηωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Β'1, *Ο Μεσοπόλεμος, 1922-1940*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2002, σ. 337-359. Δήμητρα Σαμίου, *Τα πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων, 1864-1952: Ιδιότητα του πολίτη και καθολική ψηφοφορία*, Αθήνα, Π. Ν. Σάκκουλας, 2013. Σάσα Μόσχου-Σαχορράφου, *Ιστορία του ελληνικού φεμινιστικού κινήματος*, Αθήνα 1990. Ελένη Βαρίκα, «Μητρότητα, πατρότητα, συμβόλαιο και άλλοι μύθοι της κλασικής πολιτικής θεωρίας», *Με διαφορετικό πρόσωπο: Φύλο, διαφορά και οικουμενικότητα*, Αθήνα, Κατάρτι, 2000, σ. 41-56. Αγγέλικα Ψαρρά, «Μικρό χρονικό σε τρεις πράξεις: "αστικός" και "σοσιαλιστικός" φεμινισμός στη δεκαετία του '20», *Δίνη Φεμινιστικό Περιοδικό* 3 (1988), σ. 38-45. Αγγέλικα Ψαρρά, «Μητέρα ή πολίτις: Ελληνικές εκδοχές της γυναικείας χειραφέτησης (1870-1920)», *Δίνη. Φεμινιστικό Περιοδικό* 9 (1997), σ. 239-257.

7. Για τον ΣΔΓ, την πιο μαζική φεμινιστική οργάνωση του Μεσοπολέμου, βλ. Έ. Αβδελά, Α. Ψαρρά, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 33-41. Δ. Σαμίου, *Τα πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων*, ό.π., σ. 106-108.

8. Βλ. ενδεικτικά Κωστής Καρπόζηλος, *Ελληνικός Κομμουνισμός. Μια διεθνική ιστορία (1912-1974)*, Αθήνα, Αντίποδες, 2024. Παναγιώτης Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974. Ιδέες και κινήσεις για την οικονομική και πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης (1907-1925)*, τ. Β'1, Αθήνα, Γνώση, 1991. Γρηγόρης Ψαλλίδας, «Για τη συγκρότηση του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ελλάδας», *Τα Ιστορικά* 11 (1989), σ. 364-365. Παναγιώτης Νούτσος, *Νίκος Γιαννιός*, Αθήνα, Τυπωθήτω, 1997.

Κόμματος Ελλάδος (ΣΕΚΕ), του κατοπινού Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ) και πολύ λιγότερο σε άλλες τάσεις και ρεύματα της Αριστεράς.

Ο σοσιαλιστικός φεμινισμός και οι προκλήσεις μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Ο σοσιαλιστικός φεμινισμός έχει τις πηγές του στην επεξεργασία των θεωρητικών του σοσιαλισμού του 19ου αιώνα και κυρίως στον Μαρξ. Ο μαρξισμός θα δώσει έμφαση στην πρωτοκαθεδρία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και στην ταξική εκμετάλλευση ως γενεσιουργό αιτία της θέσης της γυναίκας στην αστική κοινωνία. Ο σοσιαλιστικός φεμινισμός συνθέτει τη φεμινιστική ανάλυση της ανισότητας των φύλων με την κοινωνική και οικονομική αναπαραγωγή.⁹ Από το 1880 οι φεμινίστριες που προσανατολίζονται προς τον σοσιαλισμό θα θέσουν τα ζητήματα της ισότητας, τόσο σε συνάρτηση με την κοινωνική αλλαγή που αυτός επαγγέλλεται, όσο και σχετικά με το ερώτημα πώς ο διαχωρισμός της οικιακής, απλήρωτης και της μισθωτής εργασίας αναπαράγει τον καπιταλισμό στο σύνολό του. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος της μητέρας και η θέση του παιδιού στην οικογένεια και στην κοινωνία θα αποτελέσουν βασικές συνιστώσες της προβληματικής που αρθρώνεται από τις σοσιαλίστριες-φεμινίστριες και αφορά τις γυναικείες διεκδικήσεις.¹⁰

Οι γυναίκες που δραστηριοποιήθηκαν στα κόμματα της Β΄ Διεθνούς οριοθέτησαν τους εαυτούς τους έναντι αυτού που θεωρούσαν ως «αστικό φεμινισμό». Η ομιλία της Τσέτκιν στο διεθνές σοσιαλιστικό συνέδριο, τον Ιούλιο του 1889, που την ίδια χρονιά θα εκδοθεί με τον τίτλο «Η γυναίκα εργάτρια και τα φεμινιστικά θέματα της εποχής μας», θα αποτελέσει τη βασική τοποθέτηση για τη γυναικεία χειραφέτηση στο πλαίσιο του σοσιαλισμού.¹¹ Η απελευθέρωση της γυναίκας θα συνδυαστεί με την ανάλυση για την ταξική συγκρότηση των καπιταλιστικών κοινωνιών, την πάλη των

9. Silvia Federici, *Η πατριαρχία του μισθού: Σημειώσεις για τον Μαρξ, το φύλο και τον φεμινισμό*, μτφρ. Έλ. Αποστολοπούλου, Αντ. Λαγαρίας, Αθήνα, Πότλας, 2023.

10. Jay M. Winter, «Socialism, Social Democracy and Population Questions in Western Europe, 1870-1950», Michael S. Teitelbaum, Jay M. Winter (επιμ.), *Population and Resources in Western Intellectual Traditions*, Κάιμπριτζ, Cambridge University Press, 1989, σ. 122-146.

11. Clara Zetkin, *Social Democracy & Woman Suffrage*, Λονδίνο 1906, προσβάσιμο ηλεκτρονικά: <https://www.marxists.org/archive/zetkin/1906/xx/womansuffrage.htm> (τελευταία ανάκτηση: 20.7.2024). Daniel Gaido, Cintia Frencia, «“A Clean Break”: Clara Zetkin, the Socialist Women’s Movement and Feminism», *International Critical Thought* 8/2 (2018), σ. 277-303.

τάξεων και το σχέδιο για τη μετάβαση σε μια νέα κοινωνική οργάνωση, αυτή του σοσιαλισμού, η οποία κατά τις αναλύσεις των σοσιαλιστών της εποχής θα αποτελέσει την οριστική υπέρβαση κάθε πτυχής της εκμεταλλευτικής φύσης των ταξικών κοινωνιών και άρα της έμφυλης ανισότητας. Η Αλεξάνδρα Κολλοντάι, σημαντική εκπρόσωπος του σοσιαλιστικού φεμινισμού, θα τονίσει ότι ο αστικός φεμινισμός αφήνει έξω από τους στόχους του την απελευθέρωση της εργαζόμενης γυναίκας, ενώ παράλληλα ο ίδιος αποτελεί θερμό υποστηρικτή των προνομίων της τάξης του.¹² Για τις σοσιαλίστριες το γυναικείο ζήτημα κατέχει μόνο μια σχετική αυτονομία και δεν μπορεί να τεθεί πέρα από τις ταξικές διαιρέσεις της κοινωνίας.

Το τέλος του Μεγάλου Πολέμου οδήγησε σε πολλές ριζοσπαστικές αλλαγές στην παγκόσμια σκηνή, όπως και στην εμφάνιση αλληλοσυγκρουόμενων οραμάτων για τη δημοκρατική συμμετοχή, την κοινωνική δικαιοσύνη και την εθνική ταυτότητα. Στα ερείπια του πολέμου οι παλαιές βεβαιότητες, οι προπολεμικές ελπίδες και οι κυρίαρχες ρυθμίσεις του παλιού κόσμου είχαν θραφτεί. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι γυναικείες οργανώσεις όλων των πολιτικών αποχρώσεων, φεμινιστικές και μη, έπρεπε να ξαναορίσουν τον εαυτό τους και να απαντήσουν στις προκλήσεις της μεταπολεμικής εποχής. Την περίοδο μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου θα αποδοθούν εκλογικά δικαιώματα σε πολλές δυτικές χώρες,¹³ όπως ο Καναδάς, η Γερμανία, η Αγγλία, η Αυστρία, η Ολλανδία, οι Ηνωμένες Πολιτείες,¹⁴ ενώ κεντρική παραμένει η διεκδίκηση του δικαιώματος της ψήφου, όπου αυτό δεν έχει αποδοθεί. Άλλωστε, την περίοδο αυτή θα δραστηριοποιηθεί και η Διεθνής Ένωση για τη Γυναικεία Ψήφο (International Woman Suffrage Alliance – IWSA) που συσπειρώνει τις φεμινιστικές οργανώσεις και αποτελεί τη μεγαλύτερη διεθνή οργάνωση που στόχευε στην απονομή πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες.¹⁵ Κατά τη μεταπολεμική εποχή η ρύθμιση της ειρήνης έγινε μια

12. Alexandra Kollontai, «Communism and the Family», 1920, προσβάσιμο ηλεκτρονικά: <https://www.marxists.org/archive/kollonta/1920/communism-family.htm> (τελευταία ανάκτηση: 20.7.2024).

13. Δ. Σαμίου, *Τα πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων*, ό.π., σ. 107.

14. Allison Sneider, «The New Suffrage History: Voting Rights in International Perspective», *History Compass* 8/7 (2010), σ. 692-703. Σ. Μόσχου-Σακορράφου, *Ιστορία του ελληνικού φεμινιστικού κινήματος*, ό.π., σ. 176.

15. Η IWSA ιδρύθηκε το 1904 και συντόνισε τη γυναικεία δράση για τη διεκδίκηση του δικαιώματος της ψήφου για περισσότερο από μισό αιώνα. Το 1926 μετονομάστηκε σε Διεθνή Ένωση Γυναικών για την Ψήφο και την Ισοπολιτεία (International Alliance of Women for Suffrage and Equal Citizenship – IAWSEC), ενώ το 1946 η ονομασία της συντμήθηκε σε Διεθνή Ένωση Γυναικών (International Alliance

καθαρά αντρική υπόθεση.¹⁶ Τα θέματα της ισότητας και της γυναικείας συμμετοχής στην πολιτική φαίνεται ότι έμεναν ανοικτά, έξω από τη σφαίρα της διεθνούς πολιτικής, καθώς θεωρούνταν ότι ανήκαν στη δικαιοδοσία των εθνικών κυβερνήσεων και για αυτό δεν συμπεριλαμβάνονταν στα θέματα της διεθνούς ατζέντας για την ειρήνη, τη δικαιοσύνη και την ισότητα.¹⁷ Σε πολλές χώρες τόσο γενικά τα δικαιώματα της γυναίκας όσο και ειδικά τα δικαιώματα της παντρεμένης γυναίκας, και συνακόλουθα της μητέρας, υπολείπονταν σε σχέση με αυτά των αντρών.

Το τέλος του πόλεμου θα έχει συνέπειες στις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των πολιτών. Η δημιουργία νέων κρατών και η επαναχάραξη των συνόρων θα προκαλέσουν σοβαρά κοινωνικά προβλήματα. Οι προσφυγικές ροές που προκλήθηκαν από τον πόλεμο θα επηρεάσουν τις συνθήκες κατοικίας και την προσφορά εργασίας, ενώ εκατομμύρια άνδρες θα επιστρέψουν από το μέτωπο και θα προστεθούν σε όσους αναζητούν εργασία.

Παράλληλα, οι αλλαγές που επέφερε ο πόλεμος ήταν δραματικές και για τα κόμματα της Β' Διεθνούς. Για το σοσιαλιστικό στρατόπεδο η ρήξη ήρθε με την έκρηξη του πολέμου εξαιτίας της ανόδου των εθνικισμών και της θετικής στάσης των σοσιαλιστικών κομμάτων υπέρ των πολεμικών εξοπλισμών των χωρών τους. Ο Μεσοπόλεμος σηματοδοτεί την έναρξη μιας διαφορετικής πορείας, συχνά εχθρικής εκατέρωθεν, για τους σοσιαλδημοκράτες, από τη μια πλευρά, και τους οπαδούς της Γ' Διεθνούς, από την άλλη.¹⁸ Η ανασύνταξη των σοσιαλιστικών κομμάτων έγινε το 1923 με τη διαμόρφωση της LSI, η οποία διαμόρφωσε μια χαλαρή οργανωτική δομή παρόμοια με αυτή της Β' Διεθνούς.¹⁹ Οι σοσιαλίστριες-φεμινίστριες των διαφόρων χωρών

of Women – IAW). Βλ. Catherine Jacques, «Construire un réseau international: L'exemple du Conseil international des Femmes (CIF)», Catherine Jacques κ.ά. (επιμ.), *Le siècle des féminismes*, Παρίσι, Les Éditions de l'Atelier-Éditions ouvrières, 2004, σ. 139. Edith F. Hurwitz, Renate Bridenthal, «The International Sisterhood», Claudia Koonz, Houghton Mifflin (επιμ.), *Becoming Visible: Women in European History*, Βοστώνη – Λονδίνο, Houghton Mifflin, 1977, σ. 325-345.

16. Erika Kuhlman, «The Women's International League for Peace and Freedom and Reconciliation after the Great War», Alison Fell, Ingrid Sharp (επιμ.), *The Women's Movement in Wartime, International Perspectives, 1914-19*, Μπάσινγκστοουκ, Palgrave Macmillan, 2007, σ. 227-243.

17. Glenda Sluga, *Internationalism in the Age of Nationalism*, Φιλαδέλφεια, University of Pennsylvania Press, 2013, σ. 51.

18. Geoff Eley, *Σφρηλατώντας τη δημοκρατία: Ιστορία της Αριστεράς στην Ευρώπη*, τ. Α', πρόλογος – επιμ. Σπύρος Μαρκέτος, μτφρ. Αθανάσιος Κατσικερός, Αθήνα, Σαββάλας, 2010, σ. 307-316.

19. Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), Αρχείο Στρατή Σωμερί-

θα συμπορευτούν με τη Διεθνή Σοσιαλιστική Επιτροπή των Γυναικών,²⁰ το διάδοχο σχήμα του γυναικείου Διεθνούς Συμβουλίου των Σοσιαλιστικών και Εργατικών Οργανώσεων, που ιδρύθηκε το 1907 στο Α' Διεθνές Συνέδριο των Σοσιαλιστριών Γυναικών στη Στουτγάρδη.²¹ Τα κύρια αιτήματα που ανέδειξε η Επιτροπή ήταν η κοινωνική νομοθεσία, η εκπαίδευση, η δημόσια υγεία, το δικαίωμα ψήφου των γυναικών, η υπεράσπιση της ειρήνης και η προστασία των μητέρων και των παιδιών, τα δικαιώματα της παντρεμένης γυναίκας καθώς και η άνοδος του φασισμού στην Ευρώπη.

Την περίοδο αυτή, εξέχουσα θέση εντός του κύκλου των σοσιαλιστικών κομμάτων κατέχει το αυστριακό σοσιαλιστικό κόμμα. Η πτώση της αυτοκρατορίας των Αψβούργων θα οδηγήσει στην πολιτική κυριαρχία των σοσιαλιστών στο πλαίσιο του μικρού κρατιδίου της Βιέννης και ευρύτερα στη μεταπολεμική Αυστρία.²² Η κοινωνική πολιτική που εφάρμοσαν οι σοσιαλιστές στο κρατίδιο της Βιέννης, που σε σημαντικό βαθμό έθετε στο επίκεντρο την προστασία του παιδιού και της μητέρας, θα αποτελέσει απτή απόδειξη της ανωτερότητας της σοσιαλιστικής πρότασης και θα προσφέρει το υπόδειγμα ενός σχεδίου παρέμβασης για τις λοιπές σοσιαλιστικές δυνάμεις. Σε αυτό το πλαίσιο τα μέλη του ΣΟΓ θα έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν από κοντά τις γυναίκες που μετέχουν στο αυστριακό σοσιαλιστικό κόμμα και ταυτόχρονα κατέχουν υψηλές θέσεις στα τοπικά όργανα διοίκησης της Βιέννης. Οι διεθνείς συναντήσεις των σοσιαλιστριών θα προσφέρουν την ευκαιρία για ανταλλαγή εμπειριών και θέσεων, ενώ ο ΣΟΓ θα αντλήσει από αυτές, διαμορφώνοντας τελικά το πρόγραμμά του υπό την επήρεια της διεθνούς εμπειρίας και των λοιπών σοσιαλιστριών.

Εκτός από τα σοσιαλιστικά κόμματα της Ευρώπης, οι γυναίκες στις αρχές της μεσοπολεμικής εποχής θα αντλούν διδάγματα και από τις στρατευμένες στον γυναικείο αγώνα ή/και τον σοσιαλισμό γυναίκες που προ-

τη, «Statuts de L'Internationale Ouvrière Socialiste. Édition de Juin 1931», Κ. 28, φάκ. 1. Charles Chatfield, «Intergovernmental and Nongovernmental Associations to 1945», Jackie Smith, Charles Chatfield, Ron Pagnucco (επιμ.), *Transnational Social Movements and Global Politics: Solidarity Beyond the State*, Σύρακιουζ – Νέα Υόρκη, Syracuse University Press, σ. 35.

20. Για τη συγκρότηση της Διεθνούς Επιτροπής των Γυναικών και τη λειτουργία της, βλ. *Second Congress of the Labour and Socialist International at Marseilles, 22nd to 27th August 1925. Part 1*, Λονδίνο, Labour Party, 1925, σ. 99.

21. Irmtraut Karlsson, *The First Hundred Years (A Short History of Socialist International Women)*, Γερμανία, Vorwärts Buch, 2007.

22. Anson Rabinbach (επιμ.), *The Austrian Socialist Experiment: Social Democracy and Austromarxism, 1918-1934*, Μπούλντερ, Westview Press, 1985.

έρχονταν από χώρες στις οποίες είχε δοθεί το δικαίωμα της ψήφου. Οι γυναίκες αυτές θα θεωρηθούν ως «χειραφετημένες»²³ και οι εμπειρίες και η συμμετοχή τους στην πολιτική ζωή θα αποτελέσουν σημαντική δεξαμενή για την άντληση συμπερασμάτων και πείρας, ειδικά για τις γυναίκες που δεν είχαν κατακτήσει ακόμα πολιτικά δικαιώματα.²⁴ Στις διεθνείς συνδιασκέψεις και τα συνέδρια των γυναικείων και φεμινιστικών οργανώσεων, οι γυναίκες αυτές θα προσφέρουν τη μαρτυρία και τις εμπειρίες τους από τη συμμετοχή τους στη δημόσια ζωή, την προσπάθειά τους για πολιτική παρέμβαση και τη συμμετοχή τους στον δημόσιο διάλογο. Η κατάκτηση του δικαιώματος της ψήφου θεωρείται ισχυρό μέσο για την προώθηση των γυναικείων διεκδικήσεων, θέση που θα αποτελέσει κοινό τόπο για τον φεμινισμό της εποχής. Στην Ελλάδα το θέμα της ψήφου θα αποτελέσει κεντρικό ζήτημα την περίοδο του Μεσοπολέμου και θα συσπειρώσει τις φεμινίστριες, ενώ η μητρότητα θα συνδεθεί με την απόδοση πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες, τα οποία θα θεωρηθούν προϋπόθεση του αγώνα για την κατάκτηση των κοινωνικών δικαιωμάτων.²⁵ Οι γυναίκες αναγνωρίζεται ότι, τουλάχιστον στο πλαίσιο της υπάρχουσας κοινωνίας, συνδέονται με την ανατροφή των παιδιών και άρα είναι αυτές που μπορούν να θέσουν προνομιακά τα ζητήματα που συνδέονται με τη βρεφική θνησιμότητα, την υγιεινή των πόλεων και την κοινωνική προστασία της μητέρας, της εγκύου και του παιδιού.

Ο Σοσιαλιστικός Όμιλος Γυναικών και το φεμινιστικό κίνημα της μεσοπολεμικής περιόδου

Η διατύπωση των παραπάνω αιτημάτων που θέτει ο μεταπολεμικός φεμινισμός στην ελληνική περίπτωση, λαμβάνει χώρα σε ένα ευρύτερο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από πολλαπλές προκλήσεις. Η έλευση των προσφύγων και τα οξυμένα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στο θέμα της εργασίας, της κατοικίας και της ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία, έθετε το ζήτημα της γυναικείας εργασίας και των όρων κάτω από τους οποίους αυτή λάμβανε χώρα. Το αίτημα της ψήφου θα αντιμετωπιστεί, ακόμα και από μερίδα των προοδευτικών πολιτικών δυνάμεων, με διστακτικότητα, ενώ το αίτημα για την παραχώρηση

23. Α. Ψαρρά, «Μητέρα ή πολίτις», *ό.π.*, σ. 239-257.

24. «Ξένη Γυναικεία Κίνηση», *Ελληνίς* 1 (1921), σ. 14. «Ξένη Γυναικεία Κίνηση», *Ελληνίς* 2 (1921), σ. 33. «Από το Δελτίο των “Διεθνών πληροφοριών για τις γυναίκες”», *Σοσιαλιστική Ζωή* 9 (1929), σ. 129.

25. Δ. Σαμίου, *Τα πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων*, *ό.π.*, σ. 135-152.

πολιτικών δικαιωμάτων μόνο εν μέρει θα ικανοποιηθεί, με την παραχώρηση του δικαιώματος της συμμετοχής, με περιορισμούς, στις δημοτικές εκλογές το 1930. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1930, οι δυσκολίες για την αυτόνομη έκφραση του φεμινιστικού κινήματος και η εγκαθίδρυση δικτατορίας θα έχουν ως αποτέλεσμα πρώτα την υπαγωγή των γυναικείων διεκδικήσεων στο κομματικό σύστημα της εποχής και έπειτα την αναστολή της λειτουργίας των γυναικείων οργανώσεων, επί Μεταξά.²⁶

Μέσα στο παραπάνω πλαίσιο θα δραστηριοποιηθεί και ο ΣΟΓ, από το 1919, ως τμήμα του ΣΚΕ. Ο ΣΟΓ θα συγκεντρώσει τις γυναίκες του ΣΚΕ, το οποίο είχε ιδρυθεί το 1917 και διατηρούσε σχέσεις με τη Σοσιαλιστική Διεθνή.²⁷ Παρά το γεγονός ότι ο ΣΟΓ ακολουθεί πολιτικά τις αποφάσεις του ΣΚΕ, διεκδικεί ένα βαθμό αυτόνομης και αυθύπαρκτης παρουσίας μέσα στην πολιτική ζωή του κόμματος.²⁸ Ο ΣΟΓ θα δραστηριοποιηθεί κυρίως μετά το 1928, όταν εκδίδει το «γυναικείο» τμήμα του περιοδικού *Σοσιαλιστική Ζωή* (μέχρι το 1935), ως Παράρτημα στην ύλη του περιοδικού.

Κατά τη μεσοπολεμική περίοδο, η προστασία της μητέρας και του παιδιού αποτελεί θέμα στενά συνυφασμένο με τις συνθήκες ζωής και εργασίας του πληθυσμού της εποχής. Η Ελλάδα την περίοδο αυτή εξακολουθεί να είναι μια χώρα κυρίαρχα αγροτική, όπου η παιδική και η γυναικεία εργασία έχουν σημαντική συμβολή στη μικρή γεωργική ιδιοκτησία. Η γυναικεία και η παιδική εργασία είναι ευρύτατες σε βιοτεχνικούς και βιομηχανικούς κλάδους, καθώς και σε συγκεκριμένες αγροτικές δραστηριότητες με τη μορφή της έμμισθης απασχόλησης.²⁹ Το νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία της παιδικής εργασίας, ειδικά σε κλάδους της βιομηχανίας, που κρίνονταν επικίνδυνοι για τη ζωή και την υγεία του παιδιού, θεσπίστηκε τη δεκαετία του 1910.³⁰ Χωρίς να προστεθούν σημαντικές αλλαγές τη μεσοπολεμική περίοδο, η νομοθεσία για την παιδική εργασία απαγορεύει γενικά την εργασία σε παιδιά κάτω των 14 ετών. Παράλληλα, το οικογενειακό δίκαιο της περιόδου θα αναγνωρίζει τον πατέρα ως κεφαλή της οικογένειας, ενώ τη γυναίκα ως εξαρτημένη από αυ-

26. Έ. Αβδελά, Α. Ψαρρά, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 44-45.

27. ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 21, «Σχέσεις Κόμματος με τη Διεθνή» [χειρόγραφο].

28. Έ. Αβδελά, Α. Ψαρρά, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 48.

29. Μιχάλης Ρηγίνος, *Μορφές παιδικής εργασίας στη βιομηχανία και τη βιοτεχνία (1870-1940)*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας / Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, 1995, σ. 19-33.

30. Ευάγγελος Βαλασσόπουλος, *Μορφές παιδικής εργασίας και προστασία της παιδικής ηλικίας στην Ελλάδα του 20ού αιώνα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2014.

τόν. Οι φεμινίστριες της εποχής θα ασκήσουν συστηματική κριτική στο ισχύον οικογενειακό δίκαιο, ενώ η κριτική θα επεκταθεί και στη νομική θέση του εξώγαμου παιδιού, θέμα για το οποίο θα διατυπωθούν διαφοροποιήσεις μεταξύ των επιμέρους φεμινιστικών τάσεων.³¹ Οι φεμινιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα θα ταχθούν υπέρ των δικαιωμάτων του εξώγαμου παιδιού, των ίσων δικαιωμάτων του στην πατρική κληρονομιά και της υποχρέωσης του πατέρα ή των εν δυνάμει πατέρων να αναλαμβάνουν τις ευθύνες της ανατροφής του εξώγαμου παιδιού.³² Εκτός από τις εγχώριες φεμινιστικές οργανώσεις, οι θέσεις αυτές θα υποστηριχτούν τόσο από την Alliance (IWSA) όσο και από τη ΜΑΓ σε διεθνές επίπεδο.³³

Τα αιτήματα που αρθρώνουν οι ελληνίδες φεμινίστριες της περιόδου συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με την πρόνοια για την εργαζόμενη, η οποία είναι μωρομάννα. Η γυναικεία εργασία θα πρέπει να στηρίζεται με ειδικές άδειες και ρυθμίσεις, έτσι ώστε οι γυναίκες: α) να μην αποκλείονται εξαιτίας της εγκυμοσύνης ή της γέννας και β) να μπορούν να εργάζονται και παράλληλα να συνεχίζουν τον θηλασμό. Τα θέματα αυτά που είχαν τεθεί σε διεθνή κλίμακα ήδη στο Συνέδριο της Ουάσιγκτον, το 1919,³⁴ αποτέλεσαν τη βάση των

31. Ανώνυμο άρθρο του περιοδικού *Ο Αγώνας της Γυναίκας* ασκεί κριτική στις «συντηρητικές» φεμινίστριες που εξέφρασαν αμφιβολίες για το αν το εξώγαμο παιδί πρέπει να έχει τα ίδια δικαιώματα με το «νόμιμο» παιδί, με βασικό επιχείρημα την προστασία της οικογένειας. Βλ. «Εργασίες επιτροπών. Η επιτροπή για την εξώγαμο μητέρα και το παιδί της», *Ο Αγώνας της Γυναίκας* 3/33-34 (1926), σ. 7-8.

32. Αύρα Θεοδωροπούλου, «Η φεμινιστική κίνηση στην Ελλάδα», *Ελληνίς* 3 (1931), σ. 536. Αύρα Θεοδωροπούλου, «Το πρόγραμμά μας», *Ο Αγώνας της Γυναίκας* 71 (1928), σ. 1-2. «Παιδικά δικαστήρια, προστασία εξωγάμων κλπ.», *Σοσιαλιστική Ζωή* 9 (1929), σ. 125. Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννίου, «Το παιδί. Αστική και σοσιαλιστική αντίληψη», *Σοσιαλιστική Ζωή* 5 (1929), σ. 59-62. Σ. Μόσχου-Σακορράφου, *Ιστορία του ελληνικού φεμινιστικού κινήματος*, ό.π., σ. 135-138 και 157-159.

33. Βλ. ενδεικτικά: «Αποφάσεις και ευχές του 9ου Συνεδρίου της Διεθνούς Ενώσεως για τη γυναικεία ψήφο», *Ο Αγώνας της Γυναίκας* 1-2 (1923), σ. 11-12. Αύρα Θεοδωροπούλου, «Το Α' Συνέδριο της Μικρής Αντάντ των Γυναικών», *Ο Αγώνας της Γυναίκας* 5 (1923), σ. 2-3. Παρά τις σχετικές αποφάσεις, το θέμα της εξίσωσης των εξωγάμων με τα νόμιμα παιδιά προκάλεσε έντονη συζήτηση στο Συνέδριο της Alliance στη Ρώμη (1923) κυρίως εξαιτίας των αντιδράσεων που εκφράστηκαν από θρησκευτικές οργανώσεις. Βλ. Σ. Μόσχου-Σακορράφου, *Ιστορία του ελληνικού φεμινιστικού κινήματος*, ό.π., σ. 175.

34. Το πρώτο διεθνές συνέδριο των εργαζόμενων γυναικών, το οποίο παρακολούθησαν φεμινίστριες από όλο τον κόσμο, οργανώθηκε από την Women's Trade Union League των ΗΠΑ (29.10.1919) στην Ουάσιγκτον. Οι αποφάσεις του συνέβαλαν στη διαμόρφωση των αιτημάτων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (International Labor Organization – ILO): οι γυναίκες θα λαμβάνουν προστασία εργασίας, άδεια μητρότητας έξι εβδομάδων μετά τη γέννηση του παιδιού τους,

διεκδικήσεων για όλες τις φεμινιστικές οργανώσεις, οι οποίες θα εγκολλπωθούν τα αιτήματα για τη νομική προστασία της εργαζόμενης μητέρας, ειδικά της μητέρας με νεογέννητα παιδιά, και θα αγωνιστούν για μια σειρά από νομοθετικές ρυθμίσεις, όπως ειδικές άδειες μητρότητας, άδειες θηλασμού, απαγόρευση της επικίνδυνης εργασίας για τις εγκύους και τις θηλάζουσες.³⁵ Η περίοδος του Μεσοπολέμου χαρακτηρίζεται από τη διάσπαση του μετώπου που κατάφεραν να δημιουργήσουν την προηγούμενη περίοδο οι γυναίκες για το ζήτημα της ψήφου.³⁶ Την περίοδο αυτή το φεμινιστικό κίνημα θα διαφοροποιηθεί στο εσωτερικό του ανάμεσα σε εκείνες τις τάσεις που διεκδικούν την ισότητα και τις τάσεις που επικεντρώνονται στην προστασία, για να επιτύχουν οφέλη για τις γυναίκες. Οι διαφοροποιήσεις αυτές οδήγησαν και στην αντιπαράθεση πάνω στο ζήτημα της μητρότητας και ευρύτερα της στρατηγικής της διεκδίκησης της γυναικείας χειραφέτησης. Στο επίκεντρο των διαφωνιών μεταξύ των φεμινιστριών θα είναι η πολιτική της Ανοιχτής Πόρτας³⁷ και η αμφισβήτηση των προτάσεων που διεκδικούν την προστατευτική νομοθεσία για τις γυναίκες και την εργασία, τη μητρότητα και τον τοκετό.

Όπως σημειώνει η Έφη Αβδελά, τη μεσοπολεμική περίοδο μπορούμε να διακρίνουμε τις θέσεις των φεμινιστικών οργανώσεων και ειδικότερα τις θέσεις του ΣΔΓ, από τη μία, και άλλων φεμινιστικών οργανώσεων, όπως του ΣΟΓ, από την άλλη, με κέντρο δύο διακριτές αντιλήψεις περί θηλυκότητας.³⁸ Η πρώτη αντίληψη, που εκφράζεται από την Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννίου και

επιδόματα επαρκή για την πλήρη συντήρηση της υγείας, της δικής τους και των παιδιών τους, δωρεάν παρακολούθηση από γιατρό ή πιστοποιημένη μαία, δύο μισάωρα διαλείμματα για να θηλάζουν το νεογέννητο παιδί τους, όταν επιστρέψουν στη εργασία. Βλ. Eileen Boris, *Making the Woman Worker: Precarious Labor and the Fight for Global Standards, 1919-2019*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 2019, σ. 17-25. Karen Offen, *European Feminisms, 1700-1950: A Political History*, Στάνφορντ, Stanford University Press, 2000, σ. 26, 352-354.

35. Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννίου, «Το Διεθνές Συνέδριο των Σοσιαλιστριών», *Ελληνίς* 11 (1925), σ. 234-235. «Νομοθετήματα που αφορούν την γυναίκα και το παιδί», *Ελληνίς* 9/1 (1929), σ. 19. Αύ. Θ., «Φεμινισμός και Μητρότητα», *Ο Αγώνας της Γυναίκας* 9/136 (1933), σ. 1-2. Έ. Αβδελά, Α. Ψαρρά, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 25-26 και 74-92.

36. K. Offen, *European Feminisms*, ό.π., σ. 277.

37. Ann Taylor Allen, *Feminism and Motherhood in Western Europe, 1890-1970. The Maternal Dilemma*, Νέα Υόρκη, Palgrave Macmillan, 2005. Για την αντίθεση του ΣΟΓ με την πολιτική της Ανοιχτής Πόρτας, βλ. «Η Γενική Συνέλευση του Διεθνούς Συμβουλίου των σοσιαλιστριών», *Σοσιαλιστική Ζωή* 17 (1930), σ. 79-80. «Η αντίδραση κατά της προστατευτικής νομοθεσίας για τη γυναίκα», *Σοσιαλιστική Ζωή* 19 (1930), σ. 109.

38. Έ. Αβδελά, «Οι γυναίκες, κοινωνικό ζήτημα», ό.π., σ. 347.

από έντυπα όπως η *Ελληνίς*, βασίζεται στην έμφυλη διαφορά και την ανάγκη ειδικής προστασίας των γυναικών. Η δεύτερη αντίληψη, που προωθείται από τον ΣΔΓ, βασίζεται στην ιδέα της ανθρώπινης ισότητας. Αυτές οι αντιλήψεις επηρεάζουν τις θέσεις τους σχετικά με την ψήφο και την εργασία των γυναικών, ειδικά για την προστασία της εργαζόμενης μητέρας. Αν και όλες υποστήριζαν το δικαίωμα στην εργασία και την ίση αμοιβή, οι διαφορές στην αντίληψη της θηλυκότητας οδηγούν σε διαφορετικές θέσεις. Ο ΣΟΓ, σε αντίθεση με τον ΣΔΓ, υπερασπίζεται την πρόωρη συνταξιοδότηση των παντρεμένων γυναικών λόγω της επιβάρυνσής τους από την οικιακή εργασία.³⁹ Ο ΣΔΓ, από την άλλη, δεν αναγνωρίζει την ανάγκη ειδικής προστασίας των εργαζόμενων γυναικών, με εξαίρεση τις μητέρες (νυχτερινές βάρδιες, ανθυγιεινές συνθήκες εργασίας, άδεια πριν και μετά τον τοκετό).⁴⁰

Ο ΣΟΓ σε σχέση με τις υπόλοιπες φεμινιστικές οργανώσεις του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα επιχειρεί να διαμορφώσει ένα δικό του θεωρητικό στίγμα που να τον διαφοροποιεί τόσο ως προς τις κομμουνίστριες όσο και ως προς τις φιλελεύθερες ριζοσπάστριες του ΣΔΓ.⁴¹ Αντίθετα με τις κομμουνίστριες της εποχής, που παρουσιάζονται να είναι εχθρικές με όσες διεκδικήσεις του φεμινιστικού κινήματος βρίσκονταν έξω από τις οριοθετήσεις της κομματικής παρέμβασης,⁴² ο ΣΟΓ επιδιώκει τη συνεργασία τόσο με τον ΣΔΓ όσο και με το Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων (ΕΣΕ),⁴³ έστω και αν επιθυμεί να διατηρήσει μία διακριτή και οριοθετημένη παρέμβαση.⁴⁴ Μάλιστα, η Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού θα παραμείνει διευθύντρια του περιοδικού *Ελληνίς*,⁴⁵

39. Έφη Αβδελά, *Δημόσιοι υπάλληλοι γένους θηλυκού: Καταμερισμός της εργασίας κατά φύλα στον δημόσιο τομέα, 1908-1955*, Αθήνα, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, 1990.

40. Έφη Αβδελά, «Ανάμεσα στο καθήκον και το δικαίωμα. Το φύλο και η ιδιότητα του πολίτη στην Ελλάδα, 1864-1952», Θάλεια Δραγώνα, Φαρούκ Μπιρτέκ (επιμ.), *Ελλάδα και Τουρκία. Πολίτης και έθνος-κράτος*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2006, σ. 225-272.

41. ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 29, Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού, Σοσιαλιστικός Όμιλος Γυναικών. Λίγες λέξεις για την ιδεολογία μας, 19.11.1919.

42. Α. Ψαρρά, «Μικρό χρονικό σε τρεις πράξεις», *ό.π.*, σ. 38.

43. Για την κριτική του ΣΟΓ στο Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων ότι πρόκειται για οργάνωση προσκολλημένη στις γυναίκες της μεσοαστικής τάξης και στην εθελοντική προσφορά, βλ. Α. Γ.-Γ., «Και πάλι για την ψήφο μας. Πόσες ενεγράφησαν σήμερα», *Σοσιαλιστική Ζωή* 22 (1930), σ. 159. Έ. Αβδελά, Α. Ψαρρά, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα*, *ό.π.*, σ. 42-45.

44. Α. Ψαρρά, «Μητέρα ή πολίτης», *ό.π.*, σ. 247.

45. Στο Αρχείο της Γιαννιού [ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 29] συναντάμε την επαγγελματική της κάρτα, στην οποία υπογράφει ισότιμα ως διευθύντρια των δύο περιοδικών: *Ελληνίς* και *Σοσιαλιστική Ζωή*.

μέσο έκφρασης του ΕΣΕ, για 12 χρόνια (1921-1933),⁴⁶ ενώ θα συνεργαστεί και με τις ριζοσπάστριες στο «Σπίτι του Κοριτσιού» αναλαμβάνοντας τη διεύθυνση του Οικοτροφείου από το 1923 έως το 1937.⁴⁷

Ο ΣΟΓ, παρά το γεγονός ότι επιθυμεί να διαχωρίσει τη θέση του κυρίως ως προς τις θέσεις του ΣΔΓ,⁴⁸ της πιο μαζικής φεμινιστικής οργάνωσης της μεσοπολεμικής περιόδου, συμμετέχει στη γενική κίνηση που αφορά τις γυναικείες διεκδικήσεις για λόγους τακτικής. Οι γυναίκες του ΣΟΓ θα συμμετάσχουν στην ίδρυση του ΣΔΓ και θα αρθρογραφούν στο περιοδικό του, στον *Αγώνα της Γυναίκας*, αρκετά συχνά, στηρίζοντας την προοπτική του αστικού εκσυγχρονισμού της χώρας. Έτσι ο ΣΟΓ θα οδηγηθεί στην πολιτική της συμμετοχής και της στήριξης των κινήσεων του «αστικού» φεμινισμού, καθώς, όπως σημειώνεται, «λόγοι τακτικής αναγκάζουν το σοσιαλιστικό φεμινισμό να συνεργάζεται με τον αστικό ενάντια στην οπισθοδρομική μεγαλοαστή γυναίκα. Κι ο λόγος αυτός είναι αρκετός βέβαια για να συμπολεμούμε σε ωρισμένα ζητήματα και ίσαμε ένα σημείο».⁴⁹

Το πρόγραμμα του Ομίλου διεκδικούσε πλήρη οικονομικά, πολιτικά και αστικά δικαιώματα για τις γυναίκες και οχτώωρη εργασία, δικαίωμα συνεταιρισμού, προστασία της εργαζόμενης, πολιτικό γάμο, ίσα δικαιώματα στην οικογένεια και στα παιδιά, συμμετοχή της γυναίκας στα οικογενειακά συμβούλια, δικαίωμα άμβλωσης, δωρεάν μαιευτήρια, κατάρτιση της διπλής ηθικής,⁵⁰ συμμετοχή των γυναικών σε δικαστήρια ως μάρτυρες.⁵¹ Για το

46. Όπως αναφέρει σε αυτοβιογραφικό σημείωμα, το 1921 ίδρυσε μαζί με άλλες τρεις κυρίες το περιοδικό *Ελληνίς* και ανέλαβε τη διεύθυνσή του για 12 χρόνια (1921-1933). ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 27, Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού [Βιογραφικό Σημείωμα], [χειρόγραφο], 16.2.1933.

47. Το «Σπίτι του Κοριτσιού» ιδρύθηκε το 1923 από τον Διεθνή Σύνδεσμο Γυναικών με σκοπό την περίθαλψη και τη μόρφωση 150 κοριτσιών από τη Μ. Ασία. ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 27. Στο ίδιο, Χ. Γ., Το Σπίτι του Κοριτσιού. Καταφύγιον των ορφανών και απροστάτευτων. Η περιπετειώδης ιστορία της ιδρύσεώς του [απόκομμα εφημερίδας]. Στο ίδιο, Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού, ό.π. Τρις Αυδή-Καλκάνη, *Μια αντάρτισσα της πόλης στην ταραγμένη Αθήνα: Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού*, Αθήνα, ΕΛΙΑ, 1997, σ. 71-73.

48. «Αστή και σοσιαλίστρια», *Σοσιαλιστική Ζωή* 37 (1931), σ. 382. Α. Γ.-Γ., «Γιατί βοηθούμε τον “Αγώνα”», *Σοσιαλιστική Ζωή* 8 (1929), σ. 114.

49. «Από το Δελτίο της Δ.Ε.Σ.», *Σοσιαλιστική Ζωή* 2 (1928), σ. 28.

50. Εδώ ο ΣΟΓ αναφέρεται στο γεγονός ότι άλλα ηθικά κριτήρια επικρατούσαν για τον άντρα και άλλα για τη γυναίκα, τόσο στη σεξουαλική όσο και στην κοινωνική ζωή. Βλ. Δήμητρα Τζανάκη, «Πορνεία και ανελευθερία στο Μεσοπόλεμο», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 150 (2018), σ. 128.

51. «Το Πρόγραμμα του ΣΟΓ. Ζητούμε δικαιώματα οικονομικά, αστικά και

παιδιά διεκδικούσε: εννιάχρονη υποχρεωτική και δωρεάν εκπαίδευση, ειδικά σχολεία, απαγόρευση εργασίας, υποχρέωση του άντρα σε αναγνώριση πατρότητας για παιδιά εκτός γάμου, ιατρεία, συσσίτια. Αξίζει να αναφέρουμε ότι ο ΣΟΓ διεκδικεί για πρώτη φορά στην Ελλάδα το δικαίωμα στην άμβλωση, αίτημα το οποίο απουσιάζει από τις διεκδικήσεις των λοιπών ελληνικών φεμινιστικών οργανώσεων,⁵² ενώ έχει τεθεί από τις άλλες σοσιαλιστικές γυναικείες οργανώσεις με τις οποίες ο ΣΟΓ διατηρεί επαφή, μεταφέροντας έτσι στο εθνικό πλαίσιο τις εμπειρίες των σοσιαλιστριών από το εξωτερικό. Η νομιμοποίηση των εκτρώσεων θα πραγματοποιηθεί από τη σοσιαλιστική κυβέρνηση της Βιέννης και θα αποτελέσει αίτημα των πιο ριζοσπαστικών φεμινιστριών της Ευρώπης και της Αμερικής. Επιπλέον, ο ΣΟΓ θα αναδείξει ιδιαίτερα, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες φεμινιστικές οργανώσεις της εποχής, την αναγκαιότητα του πολιτικού γάμου ως του μόνου νόμιμου τύπου γάμου και όχι ως συμπληρωματικού ή διαζευκτικού από τον θρησκευτικό.⁵³

Οι σοσιαλίστριες θα διεκδικήσουν την κατοχύρωση των αστικών δικαιωμάτων για τη γυναίκα και ειδικά την αλλαγή του οικογενειακού δικαίου με την κατάργηση των ασφυκτικών εκείνων διατάξεων που καθιστούσαν τη γυναίκα υποτελή στον σύζυγό της και με μειωμένα δικαιώματα έναντι των τέκνων της. Ένα από τα αιτήματα που θα αποτελέσει σταθερά στον λόγο των σοσιαλιστριών είναι η ιθαγένεια της παντρεμένης γυναίκας.⁵⁴ Η απώλεια της ιθαγένειας κατά τους μεικτούς γάμους, σε μια εποχή κατά την οποία υπάρχουν προσφυγικές ροές, και η ανάδυση νέων χωρών αναδεικνύεται σε βασικό πρόβλημα για τις παντρεμένες γυναίκες των οποίων ο σύζυγος δεν έχει την ιθαγένεια.

Στα διεθνή σοσιαλιστικά συνέδρια ο ΣΟΓ θα παρουσιάσει την κατάσταση της εργαζόμενης γυναίκας στην Ελλάδα,⁵⁵ τον αριθμό των γυναι-

πολιτικά», *Σοσιαλιστική Ζωή* 1 (1928), σ. 8-9. «Το Πρόγραμμά μας. Ζητούμε δικαιώματα οικονομικά, αστικά και πολιτικά», *Σοσιαλιστική Ζωή* 3 (1928), σ. 41 [συνέχεια από το 1ο τεύχος]. Για τον πολιτικό γάμο, βλ. επίσης Αθ. Γαϊτάνου-Γιαννιού, «Ο Πολιτικός Γάμος», *Σοσιαλιστική Ζωή* 26 (1930), σ. 216.

52. Αθ. Γαϊτάνου-Γιαννιού, «Αστικός κώδικας και γυναίκες», *Σοσιαλιστική Ζωή* 27 (1931), σ. 231-233. Ουρανία Κοσμ. Πολίτη, «Τρία σοσιαλιστικά νομοσχέδια περί εκτρώσεων», *Σοσιαλιστική Ζωή* 49-51 (1932-1933), σ. 553-555. Γ. Αυδή-Καλκάνη, *Μια αντάρτισσα της πόλης*, ό.π., σ. 56-57.

53. Α. Γαϊτάνου-Γιαννιού, «Ο Πολιτικός Γάμος», ό.π., σ. 216.

54. Α. Γ.-Γ., «Η ιθαγένεια της παντρεμένης. Διαφορά στις αστικές και σοσιαλιστικές αντιλήψεις», *Σοσιαλιστική Ζωή* 48 (1932), σ. 527-528. Α.Γ.-Γ., «Η ιθαγένεια της γυναίκας», *Σοσιαλιστική Ζωή* 19 (1930), σ. 107-108.

55. Για το θέμα αυτό, βλ. επίσης Αθ. Γαϊτάνου-Γιαννιού, «Η σημερινή δύναμη της Ελληνίδας γυναίκας στην εργασία», *Σοσιαλιστική Ζωή* 10-11 (1929) σ. 148-149.

κών που απασχολούνται σε κάθε κλάδο, αλλά και τους αγώνες που έδωσε για την οργάνωση των γυναικών στους επιμέρους κλάδους, όπως στις εργάτριες των κλωστήριων και των υπαλλήλων ξενοδοχείων ύπνου. Όπως μεταφέρει η Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού, η γυναικεία εργασία πληρώνεται με το 1/3 ή τα 2/3 της αμοιβής των ανδρών, ενώ λείπει από τις γυναίκες η ειδική τεχνική μόρφωση με αποτέλεσμα να περιορίζονται σε δευτερεύουσες και βοηθητικές εργασίες.⁵⁶ Για τις σοσιαλίστριες η κατάσταση αυτή θίγει ευθέως όχι μόνο το δικαίωμα της γυναίκας στην εργασία, αλλά και τη συνεισφορά της στα οικονομικά του σπιτιού, καθώς το οικογενειακό εισόδημα ενισχύεται με τον μισθό της μητέρας.⁵⁷ Ειδικά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, ο μισθός της μητέρας αποτέλεσε βασικό μέρος του οικογενειακού εισοδήματος, πολλές φορές και το μοναδικό.

Ο ΣΟΓ θα συνεχίσει τη δράση του έως τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1930. Η αδυναμία περαιτέρω ανάπτυξης του συνδέεται με την αδυναμία της δευτεροδιεθνιστικής παράδοσης για το γυναικείο ζήτημα να καρποφορήσει χωρίς την ύπαρξη ομόλογων πολιτικών σχημάτων: στην ελληνική περίπτωση, μετά τη σύσταση του ΣΕΚΕ και τη μετεξέλιξή του σε ΚΚΕ, και μετά την απόσχιση της ομάδας Γιαννιού από το ΣΚΕ, το 1934. Την περίοδο αυτή ο ΣΟΓ θα καταγγείλει και το αντιφασιστικό μέτωπο που προωθεί το ΚΚΕ, με βάση τη νέα γραμμή των λαϊκών μετώπων, θεωρώντας ότι οι «αστές» φεμινίστριες παρασύρθηκαν από τις κομμουνιστικές πλεκτάνες.⁵⁸

Η συμμετοχή του ΣΟΓ σε διεθνείς και περιφερειακές πρωτοβουλίες την περίοδο του Μεσοπολέμου και η προστασία της μητρότητας

Ο ΣΟΓ ανήκει στις οργανώσεις που, ακολουθώντας την παράδοση της Β' Διεθνούς, συμμετέχουν στις κινήσεις και τις διεργασίες του Μεσοπολέμου, οι οποίες στρέφονται γύρω από την LSI.⁵⁹ Σε αυτό το πλαίσιο, οι προσπάθειες και οι παρεμβάσεις του ΣΟΓ και των λοιπών οργανώσεων με σοσια-

56. Α. Γαϊτάνου-Γιαννιού, «Το Διεθνές Συνέδριο των Σοσιαλιστριών», ό.π., σ. 234-235.

57. Αθ. Γ. Γ., «Η μισθωτή εργασία της παντρεμένης», *Σοσιαλιστική Ζωή* 72 (1935), σ. 786-787.

58. Α. Γ.-Γ., «Από τις κομμουνιστικές πλεκτάνες. Οι Ελληνίδες και το αντιφασιστικό μέτωπο», *Σοσιαλιστική Ζωή* 67-68 (1934), σ. 701-702.

59. ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 30, Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού, Σοσιαλισμός και κομμουνισμός. Πώς σκέπτεται η Σοσιαλιστική Διεθνής.

λιστική κατεύθυνση διαφοροποιούνται τόσο από τον «αστικό» φεμινισμό⁶⁰ όσο και από τις κινήσεις της Γ' Διεθνούς και τις θέσεις της για τις γυναικείες διεκδικήσεις.⁶¹ Κατά την άποψη των κομμουνιστριών, όπως εκφράστηκε στον Μεσοπόλεμο, η φεμινιστική ιδεολογία δημιουργεί αυταπάτες στις γυναίκες ότι η κοινωνική τους θέση μπορεί να βελτιωθεί χωρίς την ανατροπή του καθεστώτος. Το γεγονός ότι οι γυναίκες είναι «διπλά σκλάβες» δεν συνεπάγεται την ύπαρξη ιδιαίτερου γυναικείου ζητήματος, αλλά την υπαγωγή των γυναικείων αγώνων στους γενικότερους κοινωνικούς αγώνες.⁶²

Οι διεθνείς και περιφερειακές συναντήσεις των σοσιαλιστριών την περίοδο του Μεσοπολέμου εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο διεθνών συναντήσεων και πρωτοβουλιών. Μετά το 1918 σημειώνεται μια έκρηξη διεθνών πρωτοβουλιών στις οποίες συμμετέχουν γυναικείες οργανώσεις, είτε αυτές προέρχονται από τον ίδιο ιδεολογικό χώρο, όπως οι σοσιαλίστριες, είτε και από ένα ευρύ πολιτικό φάσμα, ως υποστηρίκτριες μεμονωμένων θεμάτων, όπως αυτό της ειρήνης και της ισότητας ή ως μέλη επαγγελματικών κατηγοριών, ως μέλη διαφορετικών θρησκευτικών παραδόσεων και ως κάτοικοι διαφορετικών περιοχών του κόσμου.⁶³ Η αποκατάσταση της ειρήνης και κατ' επέκταση η αποκατάσταση της επικοινωνίας μεταξύ των χωρών αποτελεί την πρώτη προσπάθεια για την επαναδραστηριοποίηση των γυναικών σε διεθνές επίπεδο. Η ανασυγκρότηση των σοσιαλιστικών κομμάτων τη μεταπολεμική εποχή και η τοποθέτησή τους στη μεταπολεμική πραγματικότητα έδωσε ώθηση σε αυτή την επαναδραστηριοποίηση. Την περίοδο αυτή ο ακτιβισμός των γυναι-

60. Χαρακτηριστική είναι η άρνηση της συνεργασίας των γυναικείων τμημάτων των σοσιαλιστικών κομμάτων με τη Διεθνή της Ειρήνης και Ελευθερίας [Women's International League for Peace and Freedom – WILPF]. «Δ' Διεθνής Σοσιαλιστική Διάσκεψη των Γυναικών», *Σοσιαλιστική Ζωή* 34-35 (1931), σ. 353. ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 30, Έκθεση του ΣΟΓ προς το Σοσιαλ. Κόμμα της Ελλάδος για τη συμμετοχή της Οργάνωσης στη Δ' Διεθνή Διάσκεψη των Γυναικών της Σ. Διεθνούς, Βιέννη, 23-25 Ιουλίου 1931, [χειρόγραφο], και ΑΣΚΙ, Κ. 28, φάκ. 1.

61. Για την οργάνωση των γυναικών στο εσωτερικό της LSI, βλ. ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 30, «La Conférence Internationale des Femmes Socialistes, *Journal de Charleroi*, 7.12.1926 [απόκομμα εφημερίδας].

62. Valerie Bryson, *Φεμινιστική πολιτική θεωρία. Εισαγωγή*, μτφρ. Ελεάννα Πανάγου, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2005, σ. 99-118.

63. Leila J. Rupp, *Worlds of Women: The Making of an International Women's Movement*, Πρίνστον, Princeton University Press, 1998, σ. 34. Louise Saumoneau, *Propagande et documentation : Publication trimestrielle pour l'étude et la solution des questions concernant la femme, l'enfant et la race. Le devoir civique des femmes*, Παρίσι 1947 [ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 29].

κών σε διεθνές επίπεδο αναπτύχθηκε στον απόηχο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και προήλθε από μια ποικιλία ιδεολογικών θέσεων και πολιτικών συμφερόντων. Η σύσταση της Κοινωνίας των Εθνών το 1920 και η αισιοδοξία που αυτή δημιούργησε, ωθεί τις γυναίκες να ενωθούν και να επιδιώξουν να αντιμετωπίσουν ζητήματα που πλέον θεωρούνται παγκόσμια ή υπερεθνικά. Η υγεία, η αντιμετώπιση της πείνας, η παροχή ιατρικής φροντίδας στις γυναίκες και η πρόληψη της εξάπλωσης των ασθενειών αποτέλεσαν κύριους θεματικούς άξονες της ατζέντας που θέτουν σε διεθνές επίπεδο οι γυναικείες και φεμινιστικές οργανώσεις της εποχής.⁶⁴

Οι διεθνείς συναντήσεις των σοσιαλιστριών θα επιχειρήσουν να απαντήσουν στις προκλήσεις της μεταπολεμικής περιόδου. Μέσα στο συνολικότερο πλαίσιο των αιτημάτων για τη γυναίκα, αναδεικνύεται η θεματική της προστασίας της μητέρας και του παιδιού. Οι συνέπειες του πολέμου επηρέασαν καθοριστικά τους όρους της κοινωνικής αναπαραγωγής για μεγάλα τμήματα των φτωχών και εργαζόμενων πληθυσμών. Οι μετακινήσεις και η ανταλλαγή πληθυσμών αποτέλεσαν από μόνες τους ένα μεγάλο θέμα, που έθετε με οξύ τρόπο τα προβλήματα της στέγης, της υγείας και της εργασίας για εκατομμύρια άνδρες και γυναίκες. Παράλληλα, οι γυναίκες είχαν εξέλθει στην αγορά εργασίας και αναπλήρωναν μαζικά τους άνδρες στους χώρους δουλειάς, ως συνέπεια της μαζικής στρατολογίας κατά τον πόλεμο.

Οι σοσιαλίστριες θα θέσουν το ζήτημα της μητρότητας και της προστασίας του παιδιού, σε συνάφεια με τον αγώνα για τη διεύρυνση της κοινωνικής προστασίας των πληθυσμών. Οι θεματικές οι οποίες θίγονται από το σοσιαλιστικό στρατόπεδο πριν και μετά τον πόλεμο, το αίτημα για κοινωνική προστασία και εξασφάλιση σημαντικών τμημάτων του πληθυσμού έναντι των ασθενειών και της φτώχειας, θα οδηγήσει στο μεταπολεμικό κράτος πρόνοιας, το οποίο αποτελεί ένα νέο καθεστώς κοινωνικής προστασίας σε σχέση με τον κλασικό φιλελευθερισμό. Η προστασία της μητρότητας και του παιδιού συνδέεται, με αυτό τον τρόπο, με τη θεσμοθέτηση μέτρων κοινωνικής προστασίας για τη μητέρα και το παιδί. Η θηλάζουσα μητέρα ή και η έγκυος γυναίκα, κατά τις εισηγήσεις των σοσιαλιστριών, πρέπει να προστατεύεται και να εξασφαλίζεται για αυτήν ένα κοινωνικό εισόδημα, έτσι ώστε να απαλλάσσεται από τις βιοτικές μέριμνες.⁶⁵

64. Patricia Clavin, «Introduction: Conceptualizing internationalism between the World Wars», Daniel Laqua (επιμ.), *Internationalism Reconfigured: Transnational ideas and movements between the World Wars*, Λονδίνο, IB Tauris, 2011, σ. 9. A. T. Allen, *Feminism and Motherhood in Western Europe, 1890-1970*, ό.π., σ. 187-208.

65. Πιο συγκεκριμένα, οι σοσιαλίστριες ζητούν επίδομα για τον μητρικό θηλασμό, όπως και επίδομα εγκυμοσύνης, βασισμένες στην προστατευτική νομοθεσία

Οι πληροφορίες που έχουμε για τη συμμετοχή του ΣΟΓ σε διεθνή σοσιαλιστικά συνέδρια μας επιτρέπουν να μιλάμε για συστηματική παρουσία στις διεργασίες αυτές και για προσπάθεια ανάπτυξης και διατήρησης διεθνών επαφών. Η κατεύθυνση αυτή αποτυπώνεται στην πλούσια και πυκνή αλληλογραφία που διατηρεί η Γιαννιού με τη Διεθνή, με γυναικεία τμήματα σοσιαλιστικών κομμάτων άλλων χωρών, αλλά και με σοσιαλίστριες της Πολωνίας, της Αυστρίας, της Ελβετίας και της Αιγύπτου.⁶⁶ Στην αλληλογραφία αυτή περιλαμβάνονται προσκλήσεις για τη συμμετοχή της ελληνικής αντιπροσωπίας στα συνέδρια αυτά, συζητήσεις για τη διοργάνωσή τους, αλλά και διαρκής ενημέρωση για την έκδοση γυναικείων σοσιαλιστικών περιοδικών όπως και έντονο ενδιαφέρον για το πού εκδίδονται ανάλογα έντυπα. Επιπρόσθετα, η κατεύθυνση των διεθνών επαφών που επιχειρεί ο ΣΟΓ, αποτυπώνεται και στις ανταποκρίσεις από αυτά τα συνέδρια, που δημοσιεύονται στα περιοδικά *Ελληνίς* και *Σοσιαλιστική Ζωή* και σε εκθέσεις προς το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας που βρίσκονται στο Αρχείο της Αθηνάς Γαϊτάνου-Γιαννιού σε χειρόγραφο μορφή.⁶⁷

Για τον ΣΟΓ η συμμετοχή του στα συνέδρια και στις συνδιασκέψεις αυτές (Μασσαλία 1925, Βιέννη 1931) αποτελεί τη σημαντικότερη διάσταση της δράσης του εκτός των συνόρων της χώρας. Ο ΣΟΓ θα επιδιώξει μέσα από τη συμμετοχή του αυτή να πλαισιώσει τη δική του ιδεολογική σκευή και να αντλήσει εμπειρίες και συμπεράσματα για τον δικό του εγχώριο αγώνα. Οι συναντήσεις θα προσφέρουν την ευκαιρία για γνωριμία με τη δράση, την πολιτική και τα επιτεύγματα των σοσιαλιστριών από όλη την Ευρώπη. Η συμμετοχή του αυτή δημιουργεί μια αίσθηση διεθνούς κοινότητας και ταυτότητας η οποία τον διαφοροποιεί από τις άλλες γυναικείες και φεμινιστικές οργανώσεις.

που περιγράφηκε στη Σύμβαση της Ουάσιγκτον (1919). Βλ. Μαρίκα Μπότση, «Ασφάλειες της Μητρότητας», *Σοσιαλιστική Ζωή* 7 (1929), σ. 93-96. Κ. Offen, *European Feminisms*, ό.π., σ. 352-354. Για την προστατευτική νομοθεσία σχετικά με τη γυναικεία εργασία, βλ. ενδεικτικά Ουρανία Κοσμίδου, «Η πολιτική της Ανοιχτής Πόρτας», *Σοσιαλιστική Ζωή* 9 (1929), σ. 126-127.

66. ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 29 και 30, [Αλληλογραφία].

67. ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 30, Έκθεση του ΣΟΓ προς το Σοσιαλ. Κόμμα της Ελλάδος για τη συμμετοχή της Οργάνωσης στη Δ' Διεθνή Διάσκεψη των Γυναικών, ό.π. Πλούσιο υλικό σχετικά με τη δράση του ΣΟΓ βρίσκεται και στο Αρχείο του Στρατή Σωμερίτη, που αναπόκειται στα ΑΣΚΙ. Βλ. ενδεικτικά ΑΣΚΙ, Αρχείο Στρατή Σωμερίτη, Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού, Από το Α' έως το Γ' έκτακτο ενωτικό Συνέδριο Αθηνών. Μάης 1928 – 3 Απρίλη 1932 [Έκθεση δράσης του Σοσιαλιστικού Ομίλου Γυναικών], Κ. 20, φάκ. 2, 1932.

Η παρουσίαση στις σελίδες του εγχώριου γυναικείου τύπου από την πλευρά του ΣΟΓ των διεθνών σοσιαλιστικών συνεδρίων που οργανώνουν οι γυναικείες οργανώσεις παρουσιάζουν τη δράση των σοσιαλιστριών, τα επιτεύγματα των σοσιαλιστικών κομμάτων και τις διεργασίες των συναντήσεων αυτών. Η παρουσίαση στον εγχώριο τύπο ενέχει το στοιχείο της προβολής μιας πολιτικής θέσης και μιας σειράς αιτημάτων τα οποία διαφοροποιούν τον ΣΟΓ από τις λοιπές προσεγγίσεις του εγχώριου φεμινισμού. Σε αυτό το πλαίσιο ο ΣΟΓ θα προβάλει ιδιαίτερα το έργο και τις νομοθετικές πρωτοβουλίες του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος της Αυστρίας και τα επιτεύγματά του στο επίπεδο της κοινωνικής πολιτικής και της νομοθεσίας. Το πλέγμα κοινωνικής προστασίας το οποίο δημιουργούν οι σοσιαλιστικές αρχές της πόλης και του κρατιδίου της Βιέννης θα αποτελέσει απόδειξη της ανωτερότητας της σοσιαλιστικής πολιτικής έναντι της αστικής προσέγγισης των προβλημάτων της φτώχειας και της προστασίας της μητέρας και του παιδιού.⁶⁸ Τόσο η δημοτική αρχή όσο και οι τοπικές κυβερνητικές αρχές θα λάβουν σημαντικά μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού και ειδικά για την υγιεινή.⁶⁹

Η προστασία της μητέρας και του παιδιού και η ανάπτυξη έργων κοινωνικής πρόνοιας θα αποτελέσουν αντικείμενο συζητήσεων στις σοσιαλιστικές συνδιασκέψεις,⁷⁰ ενώ η *Σοσιαλιστική Ζωή* θα παρουσιάσει τη μέριμνα της διεθνούς κίνησης των γυναικών για την κατάσταση της υγείας των μητέρων και των παιδιών, καθώς και τα αναγκαία μέτρα υγιεινής και ιατρικής φροντίδας για το παιδί και την έγκυο. Υπογραμμίζεται ότι κύριες αιτίες της μητρικής και παιδικής θνησιμότητας είναι η φτώχεια, οι συνθήκες εργασίας, η έλλειψη ιατρικής φροντίδας, η άγνοια και η έλλειψη συμβουλών κατά την εγκυμοσύνη.⁷¹ Οι σοσιαλίστριες θα συνδέσουν την προστασία της μητέρας και του παιδιού με τα θέματα της δημόσιας υγιεινής και της κατάστασης των δημόσιων παροχών και υποδομών σε επίπεδο δήμων και κοινοτήτων, αλλά και με την απονομή πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες και τη δυνατότητα να αναδειχθούν στην πολιτική σκηνή τα προβλήματα της μητέρας και του παιδιού.⁷²

68. Mario Holzner, Michael Huberman, «Red Vienna: A Social Housing Experiment, 1923-1933», *The Journal of Interdisciplinary History* 53/1 (2022), σ. 49-88.

69. Helmut Gruber, *Red Vienna. Experiment in Working-Class Culture 1919-1934*, Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1991, σ. 65-73.

70. Αθ. Γαϊτάνου-Γιαννιού, «Το Διεθνές Συνέδριο των Σοσιαλιστριών», *ό.π.*, σ. 231-236. «Δ' Διεθνής Σοσιαλιστική Διάσκεψη των Γυναικών», *ό.π.*

71. Μάριον Φίλλιψ, «Η μητρότητα», *Σοσιαλιστική Ζωή* 2 (1928), σ. 25.

72. Για τη σύνδεση του αιτήματος για την ψήφο με την προστασία του παιδιού

Η διεθνής εμπειρία από τον αγώνα για την ψήφο θα αξιοποιηθεί από τις ελληνίδες σοσιαλίστριες στην προετοιμασία των δημοτικών εκλογών, μετά τη θεσμοθέτηση του δικαιώματος της ψήφου, το 1930, για τις Ελληνίδες άνω των 30 χρονών που γνωρίζουν «ανάγνωσιν και γραφήν».⁷³ Κατά την προετοιμασία και τη διεξαγωγή των εκλογών αυτών θα αρθρώσουν ένα λόγο με τον οποίο συνδέουν τη γυναικεία ψήφο στις δημοτικές εκλογές με ένα πρόγραμμα λαϊκών διεκδικήσεων, που περιλαμβάνει μέτρα για τη βελτίωση της ζωής των φτωχών στρωμάτων του πληθυσμού. Η προστασία της μητέρας και παιδιού εντάσσεται σε αυτό το πλαίσιο και συνδέεται με τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στις λαϊκές συνοικίες και τη φροντίδα, έτσι ώστε οι δημοτικές αρχές να αναδειχθούν σε όργανα προαγωγής της δημόσιας υγείας. Η υγειονομική πρόνοια για τη μητέρα και το παιδί θα συνδεθεί με τον πολιτικό αγώνα για την κατάκτηση του δικαιώματος ψήφου στις δημοτικές εκλογές και οι δήμοι αναγνωρίζονται ως εν δυνάμει φορείς για την άρθρωση μιας κοινωνικής πολιτικής που θα βελτιώσει τις συνθήκες υγιεινής στις φτωχές λαϊκές συνοικίες. Η πολιτική που προβάλλεται για τις δημοτικές εκλογές δεν κάνει μόνο αναφορά στη σημασία των δήμων για την άρθρωση μιας κοινωνικής πολιτικής, αλλά συνδέει παράλληλα την πολιτική αυτή με την υποστήριξη των σοσιαλιστριών, αποδίδοντάς τους μια ιδιαίτερη ευαισθησία για τα προβλήματα των μη προνομιούχων λαϊκών στρωμάτων.⁷⁴

Εκτός από τα συνέδρια των σοσιαλιστριών, ο ΣΟΓ συμμετέχει σε συνέδρια και πρωτοβουλίες που αφορούν τη γενική φεμινιστική κίνηση της περιόδου και την προστασία ειδικά της μητρότητας και του παιδιού, αφενός γιατί θεωρεί ότι η δράση του κύριου φορέα του φεμινισμού στην Ελλάδα, και τα αστικά αιτήματα που αυτός θέτει, αποτελούν αναγκαίο στάδιο,

και τη μητρότητα, βλ. *Women in the Labour and Socialist International: Report submitted to the Third Women's International Conference of the L.S.I. and the Third Congress of the L.S.I. by the Secretariat of the L.S.I.*, 1928, σ. 32-34. Αθ. Γαϊτάνου-Γιαννιού, «Η δημόσια συγκέντρωσή μας για την ψήφο. Η ομιλία της σ. Γιαννιού», *Σοσιαλιστική Ζωή* 6 (1929), σ. 76-78. Ν. Χριστοδουλοπούλου, «Η εργαζόμενη μάνα, η δημοτική ψήφος και το σπιτικό», *Σοσιαλιστική Ζωή* 7 (1929), σ. 90-93.

73. Στο Αρχείο της Γιαννιού όπως και στη *Σοσιαλιστική Ζωή* καταγράφεται η έντονη δραστηριοποίηση του Ομίλου για την προετοιμασία των δημοτικών εκλογών, αλλά και οι εντάσεις μεταξύ των φεμινιστικών οργανώσεων και ειδικά απέναντι στον ΣΔΓ, καθώς θεωρήθηκε ότι αποδέχτηκε τους περιορισμούς που τέθηκαν στην ψήφο των γυναικών. Βλ. ενδεικτικά «Η ψήφος στις αστές Ελληνίδες», *Σοσιαλιστική Ζωή* 13 (1929), σ. 11-12.

74. ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 29, [Δαχτυλογραφημένη προκήρυξη χωρίς τίτλο που καταλήγει με το σύνθημα «Ζήτω η δημοτική ψήφος!»].

από το οποίο πρέπει να διέλθει ο αγώνας των γυναικών, και αφετέρου γιατί αναγνωρίζει την ανάγκη να συνδιαλέγεται με τις λοιπές φεμινιστικές οργανώσεις προβάλλοντας ταυτόχρονα τη δική του προοπτική για το γυναικείο ζήτημα. Αναγνωρίζοντας την ανάγκη συντονισμού της δράσης των γυναικών ιδιαίτερα σε βαλκανικό επίπεδο, τοποθετείται ακόμα θετικά απέναντι σε πρωτοβουλίες περιφερειακές ή διεθνείς, οι οποίες εκκινούν από φορείς του «αστικού» φεμινισμού. Έτσι, ο ΣΟΓ θα παρακολουθήσει το συνέδριο της ΜΑΓ στην Αθήνα το 1925 και η Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννίου θα αρθρογραφήσει σχετικά με τις εργασίες του αξιολογώντας θετικά το συνέδριο και αναγνωρίζοντας στις εργασίες του την ευκαιρία να αναδειχθεί η θέση των γυναικών στα Βαλκάνια και να γνωριστούν οι γυναίκες των βαλκανικών χωρών μεταξύ τους.⁷⁵

Για τον ΣΟΓ ο αστικός φεμινισμός περιλαμβάνει όχι μόνο τις προοδευτικές γυναίκες που στρατεύονται στην υπόθεση των γυναικείων δικαιωμάτων, αλλά και τις αντιδραστικές μεγαλοαστές, οι οποίες είναι φορείς των πιο συντηρητικών απόψεων μέσα στο γυναικείο κίνημα. Παρακολουθώντας το συνέδριο της ΜΑΓ στην Αθήνα, η Γιαννίου σημειώνει ότι οι ελληνίδες και οι σέρβες αντιπρόσωποι αποτελούν τις πιο συνειδητές ριζοσπάστριες, κατά την έκφραση της Γιαννίου, ενώ οι τσεχοσλοβάκες αποτελούν την άκρα δεξιά που τις απόψεις τους συμερίζεται και το ρουμάνικο τμήμα. Έτσι, η Γιαννίου θα παρουσιάσει τις εργασίες του συνεδρίου χωρίζοντας τις προοδευτικές από τις συντηρητικές εισηγήσεις και τοποθετήσεις. Σε αυτό το πλαίσιο θα κρίνει αρνητικά την παρέμβαση της Αλεξάνδρας Καντακουζηνού, εκπροσώπου της Ρουμανίας, η οποία αποτελεί τη συντηρητικότερη φωνή στο συνέδριο της ΜΑΓ. Για την Καντακουζηνού ο γάμος θα πρέπει να προστατευτεί και οι φεμινιστικές οργανώσεις να ταχθούν κατά του διαζυγίου. Αναφέρει η Γιαννίου για την τοποθέτηση της Ρουμάνας αντιπροσώπου: «Η κ. Καντακουζηνού [...] λέγει πως έναντι στη θεία αυτή μοίρα που έχουμε και μια φορά που δεχτήκαμε να ορισθούμε στην εκκλησία ή την πολιτεία συζυγική πίστη αναλαμβάνουμε καθήκοντα και πρέπει να μείνουμε πιστές σε αυτά». Έτσι, τάσσεται κατά του διαζυγίου και εξηγεί ότι «φεμινισμός θα πει να παίρνεις σαν βάση σου την διατήρηση της οικογένειας και του κράτους».⁷⁶ Για το διαζύγιο, θέμα που διαφοροποιεί τις τοποθετήσεις των συνέδρων, θα τοποθετηθεί

75. ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 27, Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννίου, «Ένας απολογισμός του Συνεδρίου της Μ. Αντάντ Γυναικών», 1925. Αθηνά Γαϊτάνου Γιαννίου, «Το Γ' Διαβαλκανικό Συνέδριο της Μικρής Αντάντ των Γυναικών στις Αθήνας», *Ελληνίς* 12 (1925), σ. 251-257.

76. Α. Γαϊτάνου Γιαννίου, «Το Γ' Διαβαλκανικό Συνέδριο», *ό.π.*, σ. 254.

και η τσεχοσλοβάκια αντιπρόσωπος Πουρκυνόβα, μέλος του τσεχοσλοβάκικου Εθνικού Δημοκρατικού Κόμματος,⁷⁷ ενός δεξιού, συντηρητικού και αντικομμουνιστικού πολιτικού φορέα, και «ζητεί περιορισμούς στο διαζύγιο και αφήνη να νοηθή, πως θα προτιμούσε να καταργηθή αυτό ολότελα».⁷⁸

Το πρόβλημα του γυναικείου κινήματος και του συντονισμού της δράσης του σε διεθνές επίπεδο είναι, σύμφωνα με τον ΣΟΓ, κατά βάση ιδεολογικό. Χωρίς μια ξεκάθαρη ιδεολογική τοποθέτηση και ένα ελάχιστο πλαίσιο ιδεολογικής συμφωνίας η διεκδίκηση των γυναικείων δικαιωμάτων παραμένει μετέωρη και αναποτελεσματική. Χαρακτηριστικά γράφει η Γιαννιού για το συνέδριο της Alliance (IAWSEC) το 1929: «[...] και μολοντί στον προσεκτικό μελετητή όλων αυτών των αποφάσεων των συνεδρίων που συγκεντρώνουν τους αντιπρόσωπους τους από άτομα κάθε ιδεολογίας, είναι γνωστό πως οι τελικές αποφάσεις καταντούν κοινοτοπίες, όντας αναγκασμένες σαν τα κλινάρια του Προκρούστη πότε να περικόβονται και πότε να τεντώνονται για να μπορέσουν να συμβιβασθούν οι συντηρητικότερες προς τις πιο ριζοσπαστικές και κομμουνίζουσες λύσεις, εντούτοις δεν μπορούμε να αφήσουμε απαρατήρητο το γεγονός ότι και το 11ο αυτό συνέδριο της Αλλιάνς, που έκαμε τόσο θόρυβο, ουσιαστικά ούτ' ένα βήμα εσημείωσε καν στην ως τα τώρα θέση των γυναικείων και των γενικότερα ανθρωπιστικών ζητημάτων».⁷⁹ Παρά το γεγονός ότι ο ΣΟΓ αναγνωρίζει στις γυναικείες και φεμινιστικές οργανώσεις πέρα από τα όρια του σοσιαλισμού ένα πεδίο παρέμβασης και σύναψης συμμαχιών, επισημαίνει το σημείο της ιδεολογικής χαλαρότητας και της συμπερίληψης, μέσα στους κόλπους των οργανώσεων αυτών, γυναικών με εντελώς διαφορετική ταξική και ιδεολογική τοποθέτηση.

Ο ΣΟΓ θα δείξει ενδιαφέρον για όλες εκείνες τις πρωτοβουλίες και κινήσεις οι οποίες αφορούν τόσο στενά όσο και ευρύτερα τα επιμέρους γυναικεία ζητήματα. Σε αυτό το πλαίσιο θα παρακολουθήσει και το Βαλκανικό Συνέδριο για την προστασία του παιδιού, το οποίο πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία του Διεθνούς Γραφείου της Γενεύης (Κοινωνία των Εθνών).⁸⁰ Αντικείμενο του συνεδρίου αποτέλεσε η κατάσταση των

77. Arnold Suppan, «Catholic People's Parties in East Central Europe: The Bohemian Lands and Slovakia», Wolfram Kaiser και Helmut Wohnout (επιμ.), *Political Catholicism in Europe 1918-1945*, τ. Α', Λονδίνο, Routledge, 2004, σ. 179.

78. Α. Γαϊτάνου Γιαννιού, «Το Γ' Διαβαλκανικό Συνέδριο», ό.π., σ. 254.

79. Αθηνά Γαϊτάνου Γιαννιού, «Τα διδάγματα ενός συνεδρίου», *Ελληνίς* 8-9 (1929), σ. 186.

80. «Le 1er Congrès balkanique de la protection de l'Enfance», *Les Balkans: Revue mensuelle* 8/1-8 (1936), σ. 100. Ευαγγελινή Κ. Βάρδα, «Πρώτον Βαλκανικών Συνέδριον Προστασίας του Παιδιού», *Ελληνίς* 15/9-10 (1935), σ. 179.

παιδιών στις βαλκανικές χώρες, η παιδική εργασία, η σχολική φοίτηση, η βρεφική και παιδική θνησιμότητα, καθώς και η κατάσταση των μητέρων και των ορφανών. Στο συνέδριο θα παρέμβουν αντιπρόσωποι των γυναικείων οργανώσεων και θα καταθέσουν προτάσεις που αφορούν την προστασία του υγιούς παιδιού, την προστασία των μη υγιών παιδιών («ανώμαλα» κατά την έκφραση της εποχής) και την προστασία των εργαζόμενων παιδιών και εφήβων. Αν και ο ΣΟΓ, σε αντίθεση με τις κομμουνίστριες της εποχής, δεν αρνείται τα ενδεχομένως θετικά αποτελέσματα που μπορούν να προκύψουν από τέτοιες πρωτοβουλίες,⁸¹ για αυτόν η θεραπεία των ζητημάτων που άπτονται της προστασίας του παιδιού και κατ' επέκταση των γυναικών ως μητέρων, διαφοροποιείται στο σημείο που αφορά τις μορφές δράσης και τις θέσεις των αστικών φεμινιστικών οργανώσεων σχετικά με την αξιολόγηση της ιδιωτικής φιλανθρωπικής δραστηριότητας. Για τον ΣΟΓ η αντιμετώπιση των προβλημάτων της μητέρας και του παιδιού, και κυρίως των φτωχών λαϊκών στρωμάτων, θα πρέπει να συνδέεται με τη δημόσια και δημοτική οργάνωση της προστασίας και όχι με την ιδιωτική φιλανθρωπία.⁸² Η Γιαννιού, προαναγγέλλοντας το Βαλκανικό Συνέδριο για την Προστασία του Παιδιού τονίζει την αδυναμία της ιδιωτικής πρωτοβουλίας να καλύψει το μέγεθος των αναγκών της ελληνικής κοινωνίας: «οι μόνες μορφές παιδικής προστασίας που θα μπορούσαν [...] ν' αποδείξουν πολιτική για το παιδί με κατεύθυνση ορισμένη είναι κρατική και δημοτική προστασία»,⁸³ επιδιώκοντας έτσι να οριοθετήσει τη δική της οπτική και να καταδείξει ότι ένα σοσιαλιστικό πολιτικό πρόγραμμα υπερβαίνει τις προσεγγίσεις του «αστικού» φεμινισμού.

81. Στο πλαίσιο αυτό συμμετέχει και στο Α' Πανελλήνιο Συνέδριο Προστασίας της μητρότητας και του παιδιού, το 1930. Βλ. Αθ. Γ.-Γ., «Συνέδριο για τη μητρότητα και το παιδί», *Σοσιαλιστική Ζωή* 23-24 (1930), σ. 182-183. Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού, «Α' Πανελλήνιο Συνέδριο Προστασίας Μητρότητας και Παιδιού», *Ελληνίς* 11 (1930), σ. 466. Στο Αρχείο της Αθηνάς Γαϊτάνου-Γιαννιού συναντάμε κάρτα μέλους από το Συνέδριο. Βλ. ΕΛΙΑ, Αρχείο Ν.Γ. και Α.Γ.-Γ., φάκ. 29, Α' Πανελλήνιον Συνέδριον Προστασίας Μητρότητας και Παιδικών Ηλικιών. Δελτίον μέλους. Εν Αθήναις 19-26 Οκτωβρίου 1930.

82. Η Γιαννιού έχει αναφερθεί σε πολλά άρθρα της στην υποκρισία και την επικινδυνότητα της αστικής φιλανθρωπίας. Βλ. ενδεικτικά Αθηνά Γαϊτάνου-Γιαννιού, «Οικονομική κρίση και εργαζόμενη γυναίκα», *Σοσιαλιστική Ζωή* 38 (1931), σ. 397-399.

83. Αθ. Γαϊτάνου-Γιαννιού, «Το παιδί, το κράτος, οι δήμοι», *Σοσιαλιστική Ζωή* 70-71 (1934), σ. 723-725.

SUMMARY

Eleftheria Papastefanaki, *The Discourse of Greek Socialist Women on the Protection of Motherhood and Childhood During the Interwar Era: International and Regional Initiatives*

Despite the anemic presence of a social-democratic tradition in Greece, the interwar socialist women socialists articulated their perspective on the women's issue and delineated their stance both in regards to "bourgeois feminism" and the communists of the time. The article analyses the discourse articulated by the Socialist Women's Group (SWG) on the protection of motherhood and childhood and presented in international meetings and conferences. Motherhood and childhood occupied a dominant position in the interventions by the socialist women, who highlighted social reproduction as an important parameter to be studied. In tandem, these issues attracted considerable attention both by the women's movement and the peace movement that developed after the WWI. The socialist women raised the issues of motherhood and childhood protection in relation to the struggle for the expansion of social protection as an antidote to ill health and poverty. The issues of motherhood, women's rights in the context of marriage, the rights of working mothers, the legal status of children and the safeguarding of children's rights in health and education became the key axes of the socialist women movement's interventions. The international initiatives, joined by SWG, primarily developed by the women's movement in the context of the Labour and Socialist International. In tandem, the SWG kept up with the activities of non-socialist feminist organizations, such as the Little Entente of Women or the domestic Hellenic League for Women's Rights, in an attempt, on the one hand, to build political alliances and, on the other, to establish and delineate a socialist perspective on the protection of motherhood and childhood distinct from other domestic and international movements.